

TOP 10 ROUTES

Winterwandelingen met horeca

Zin in een mooie winterwandeling?

Lekker uitwaaien in de natuur, de frisse boslucht opsnuiven, de stilte ervaren of de regen proeven. Daar leef je van op! En dan na afloop genieten van een hapje en een drankje in een sfeervolle ambiance. Onze boswachters hebben de mooiste winterwandelingen op een rij gezet. Geniet van het steeds wisselende, soms sprookjesachtige landschap.

Natuurmonumenten

- 3** Wendelbosroute vanuit Rijksmonument Waterloopbos
- 7** Boswandeling De Slotplaats in Bakkeveen (Friesland)
- 11** Wandelroute 14 vennenwandeling, vlak bij Oisterwijk
- 16** Wandelroute Lappendeken Carolinahoeve
- 19** Wandelroute Boekesteyn, Schaep en Burgh en Bantam, bij Hilversum
- 23** Wandelroute Hoogtepunten Kaapse Bossen - Doorn
- 28** Groeve Route Sint-Pietersberg
- 33** Van Melkschuur Zuidpolder naar Belevenisboerderij Schieveen
- 37** Wandelroute De Onlanden, vlak bij Groningen
- 40** Woeste Route Salland

Check jezelf na afloop altijd op teken.

Wendelbosroute vanuit Rijksmonument Waterloopbos

Verken het jonge Wendelbos via de blauwe route. De route start in Rijksmonument Waterloopbos, maar al snel loop je door nat loofbos met populieren, wilgen en elzen. Op de drogere gronden staan eiken, kersen en essen. Een wandeling voor rustzoekers.

Startpunt

[Paviljoen Het ProefLab//](#)

Voorsterweg 34

8316 PT Marknesse (FL)

T (0527) 20 37 91

info@hetproeflab.nl

T (0527) 25 25 70

flevoland@natuurmonumenten.nl

Deltawerk //

[Toon op kaart](#)

8,3 km

De route start bij de parkeerplaats van Rijksmonument Waterloopbos. Volg daar de blauwe pijlen. De route is 8,3 kilometer, maar is bij punt 1 in te korten tot 5,4 kilometer. Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

1 Beuken en beken

Hier heb je het gevoel in een oud loofbos te lopen. In het voorjaar laten de frisgroene blaadjes speels het zonlicht door. 's Zomers geeft het bladerdek je verkoeling. Planten en dieren houden zich vooral op bij de beek.

Langs de oever heeft de grote gerande oeverspin zijn nesten. Bij onraad verschuilt deze spin zich onder water tussen de planten. Boven het water jagen libellen, zoals smaragdlibel en weidebeekjuffer, op hun prooi.

De waterweegbree met talloze kleine witte bloemetjes en beschermde zwanenbloem zorgen voor een weelderige oeverbegroeiing. Met een beetje geluk ziet u zelfs een ijsvogel voorbij vliegen.

2 Afgekorte route

De blauwe route gaat hier rechtsaf. Je kunt je route inkorten door hier linksaf te slaan. Volg de blauwe pijlen en je komt vanzelf weer op de eigenlijke route.

3 Wendelbos

Je bent inmiddels in het Wendelbos. Het ligt laag, waardoor regenwater zich hier verzamelt. De Wendelbeek en de bodem van

rijke zeeklei zorgen voor permanente nattigheid. Een prachtig nat bos van inheemse loofbomen als wilgen en elzen is het resultaat. Vanwege de verhoogde paden houd je droge voeten. Geniet van het weelderige "oerwoud" dat hier groeit.

4 Netl

Aan de overkant van de Zwolse Vaart zie je een Netl, de Wildste Tuin liggen. Bij Netl kun je over een touwbrug naar het eiland, klimmen en klauteren over speeltuig door de natuur of je verstoppen in de bamboejungle. Of wandel de Wildste Tuin route met wilde natuur, boeiende innovaties en leuke weetjes. Lekker eten en drinken in het strandpaviljoen kan natuurlijk ook.

5 Zwolse Vaart

Amazone in de polder? Je staat hier bij de prachtige oevers van de Zwolse Vaart. Opvallend is dat het waterniveau in de vaart wel 2 meter lager is dan dat in het Waterloopbos. De Zwolse Vaart heeft gemiddeld een niveau van -4,5 meter NAP. Natuurmonumenten en Provincie Flevoland hebben hier natuurvriendelijke oevers aangelegd. Allerlei planten en dieren vinden hier een groei- of woonplaats. Winst voor de natuur en natuurliefhebbers.

6 Voorsterbeek

Je staat hier bij de bron van de Voorsterbeek. Een bijzonder beek van een kleine vijf kilometer via het Voorsterbos naar het Wendelbos. Natuurmonumenten heeft de beek in 2007 aangelegd om het bos te vernatten. De grote uitdaging was om de beek omhoog te laten lopen. Het resultaat mag er zijn: een uniek vochtig bos, met een grote diversiteit aan planten en dieren. In de winter staan soms hele stukken bos onder water.

7 Golfbak

Over het model Golfbak stond vroeger een hal, zodat weer en wind de onderzoeksresultaten niet konden beïnvloeden. Ingenieurs onderzochten er onder andere de stabiliteit van een blokkendam onder invloed van stroom en golven. In totaal hebben hier 18 verschillende onderzoeken plaatsgevonden. Tegenwoordig is het een zonnige plek met vlinders, libellen en de ijsvogel. De Golfbak is in 2019 geheel gerestaureerd. Op deze manier blijft deze plek bewaard voor de toekomst. Dit schaalmodel van het voormalig Waterloopkundig Laboratorium vertelt een deel van de unieke geschiedenis van Rijksmonument Waterloopbos.

8 Deltawerk //

Als ode aan de honderden waterloopkundige onderzoeken die in het Waterloopbos zijn uitgevoerd, hebben ruimtelijke kunstenaars RAAAF en Atelier de Lyon de Deltagoot omgevormd tot het kunstwerk Deltawerk //. Het beton, ooit in een strakke lijn, is nu doorbroken. Betonnen panelen zijn uit de wanden gezaagd, gedraaid en gekanteld. Dit biedt een magische belevenis van licht en donker, met tussendoor uitzichten op de omringende natuur. Het zal in de loop der jaren veranderen in één groot paradijs van korstmossen. Enkele zeldzame soorten zijn hier al gezien. Zo wordt Deltawerk // een groen monument waar kunst, natuur en techniek samenkomen.

Eind jaren zeventig is de Deltagoot gebouwd voor onderzoek ten behoeve van de stormvloedkering in de Oosterschelde. Daarna zijn onderzoeken naar onder andere strand- en duinerosie, kustlijnbescherming en dijkbekleding, golfbrekers en olieplatformen uitgevoerd. Tot 2016 is de Deltagoot in gebruik geweest.

9 Paviljoen Het ProefLab //

In het Paviljoen is restaurant Het ProefLab // en het informatiepunt van Natuurmonumenten gevestigd. Het Paviljoen bevindt zich naast het kunstwerk Deltawerk //. Het is een prachtige locatie voor een heerlijk kopje koffie, voor of na een mooie wandeling door het Waterloopbos.

© OpenStreetMap/Leaflet

5,84 km
Friesland

Natuurmonumenten

Boswandeling De Slotplaats in Bakkeveen (Friesland)

De Slotplaats is een landgoed in Friesland met een grote variatie aan planten en dieren, waar je heerlijk kunt wandelen en de vreemdste dingen tegenkomt. Wat dacht je bijvoorbeeld van rabatten, pingoruïnes, een sterrenschans en oude snelwegen? Na deze bijzondere wandeling kun je in het prachtige landhuis en restaurant De Slotplaats op adem komen onder het genot van een duurzame en streekeigen lekkernij.

Startpunt

Parkeerplaats Foarwurker Wei

Foarwurker Wei
9243 JZ Bakkeveen (FR)

Neem vanaf de N31 Emmen - Drachten bij Wijnjewoude afslag Bakkeveen.

Vanaf NS-station Assen loopt er een bus tot aan de halte centrum in Bakkeveen.

Restaurant De Slotplaats

[Foarwurkerwei 3](#)
9243 JZ Bakkeveen

5,84 km

Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

1 Burmaniazuil

Midden in het bos staat de Burmaniazuil, de zogenaamde 'poppestien'. Vroeger stond er, naar horen zeggen, een loden haan op. Het verhaal gaat dat als de haan kraaide, de zuil kantelde zodat de moeder (of de vader!) de baby eronder vandaan kon halen.

2 Rabatten

Vanaf 1700 werden hier bossen aangeplant. Kijk je links over het weiland, dan valt het op dat het bos een goede meter hoger ligt. Hoewel je zou kunnen denken dat de weide ooit is afgegraven, zit de belangrijkste verklaring voor dit hoogteverschil in de bijzondere aanleg van het bos. Het staat namelijk op zogenaamde rabatten: kunstmatige ophogingen waarop de bomen zijn geplant. Zonder rabatten hadden de meeste voor houtproductie interessante boomsoorten geen overlevingskans. De bodem was eenvoudigweg te nat. Als gevolg van dit grondverzet ontstonden overal in het bos slootjes die de afwatering versnelden. De rabatten structuur is duidelijk te zien, juist voordat de route naar rechts afbuigt, in de strook bos waar je aan beide kanten van het pad in kunt kijken.

3 Voormalige heide

Het bos vertoont hier nog sporen van het heidelandschap dat hier ooit was. Onder de oude dennen groeien planten als struikhei, dophei, pijpenstrootje en vossebes. Zolang er voldoende licht op de bodem doordringt en de bodem nog voedselarm is, blijven ze in de ondergroei aanwezig. Behalve de meer uniforme vakken met naaldbos zie je ook gevarieerde stukken bos waar al spontane bosomvorming optreedt. Berken, eiken en lijsterbes schieten op. In deze afwisselende stukken bos leven talloze vogels als zwartkop, appelvink, wielewaal, spechten en mezen. Door de diversiteit aan planten vinden ze voldoende voedsel en nestmogelijkheden.

4 Hannekemaaiers

De dikke beuken op de Beakendyk zijn honderden jaren oud. De dijk was destijds een 'verkeersader'. Arme hannekemaaiers (seizoensarbeiders) uit Duitsland trokken over de dijk richting Drenthe om daar te gaan werken.

5 Koningsdiep

Het dal van het Koningsdiep is te zien aan de rand van het bos. Vroeger meanderde dit stroompje sierlijk door het landschap. Nu is de beek rechtgetrokken, zodat het water sneller stroomt en de wei- en bouwlanden droog blijven. De natuur ging er met deze ingreep niet op vooruit. Nu wordt er hard gewerkt om het landschap weer in z'n oorspronkelijke staat te herstellen.

6 Wespendief

De machtige wespendief broedt af en toe in dit bos. De vogel is dol op wespenlarven en -eieren. Natuurmonumenten kapt soms bomen voor hem. Dat is nodig voor een goede aanvliegroute naar zijn nest.

7 Heikikkers

Het bos verdroogt. Om het water beter vast te houden heeft Natuurmonumenten twee grote slenken hersteld. Nu kun je weer genieten van kleurrijke libellen, vleesetende zonnedauw en heikikkers.

8 Sterrenschans

Middenin het bos vind je een heuse sterrenschans. Een sterrenschans - een aarden wal in de vorm van een ster - werd meestal aangelegd ter verdediging. Hier is de schans gewoon 'voor het mooi' of wellicht om wiskundeles op te geven.

9 Pingo

De waterplas bij de sterrenschans is niet zomaar een vennetje! Het is een pingoruïne, ontstaan in de laatste ijstijd. De grond was toen permanent bevroren. Het ijs stuwde de grond op. In de laagte bleef ijs (water) staan. Het vennetje biedt nu aan allerlei soorten vogels voedsel en een rustplaats.

10 Omgevalen bomen

Onderweg heb je waarschijnlijk hier en daar omgevalen bomen zien liggen. Waarom ruimt Natuurmonumenten deze bomen niet op? In een natuurlijk bos ruimt niemand anders dan de natuur zelf de bomen op. Het duurt wel wat langer! Maar totdat de bomen tot aarde zijn vergaan, profiteren veel dieren en planten van deze omgevalen reuzen. In het dode hout leven larven en insecten die als voedsel dienen voor vogels. Het rottend hout dient als voedingsbodem voor paddenstoelen en mossen.

© OpenStreetMap/Leaflet

9,4 km
Noord-Brabant

Natuurmonumenten

Wandelroute 14 vennenwandeling, vlak bij Oisterwijk

Maak een fraaie, stevige wandeling langs de vele vennen in Oisterwijk. Geniet van het uitzicht over het water, wandel door de bossen en laat je verrassen door de bijzondere combinatie van bos, heide en vennen.

Startpunt

**Parkeerplaats Bezoekerscentrum
Oisterwijkse Bossen en Vennen**

Van Tienhovenlaan 4
5062 SK Oisterwijk (NB)

9,4 km

Volg voor de route de blauwe pijlen op de paaltjes.
Vrij wandelen op wegen en paden.
Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

Groot Speijk

Van Tienhovenlaan 4
5062 SK Oisterwijk
T 013 591 5070

Honden welkom, mits aangelijnd

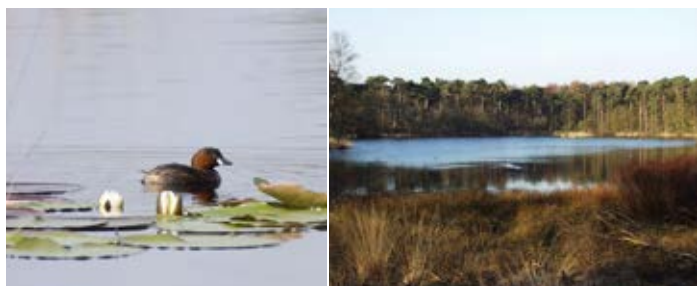

1 Speijckven

Je start bij het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten met de horeca 'Groot Speijck'. Als je verder wandelt, zie je door de bomen het Speijckven liggen. Dit ven is niet door de wind uitgesleten, maar gegraven. Je zou hier zomaar een ijsvogel op één van de laaghangende takken kunnen zien zitten!

In de lente en zomer zie je hier vaak kinderen de watersafari doen. Een educatieve speurtocht voor (basisschool)kinderen. Gewapend met een schepnetje gaan ze op zoek naar waterbeestjes.

2 Diaconieven

Het volgende ven dat we passeren is het Diaconieven. Dit is het eerste ven dat Natuurmonumenten in Brabant in 1913 kocht. Op het Diaconieven en de andere vennen kun je allerlei watervogels zien, zoals de kuifeend en dodaars. Die laatste heeft een heel herkenbare 'hinnikende' roep. Zijn naam dankt hij dan weer aan het donzige dotje op zijn aars.

3 Brandven

Als je op de kaart kijkt, zul je zien dat de vele vennen in de Oisterwijkse bossen allerlei verschillende namen hebben. Van personen tot kleuren, maar achter elke naam schuilt een verhaal. Het Brandven dankt zijn naam aan het feit dat hier bluswater uit gehaald werd.

Vogels kijken

Op de vele vennen kun je allerlei vogels tegenkomen, maar vergeet ook niet omhoog te kijken en goed te luisteren. Grote kans dat je of het gelach van een groene specht hoort of het geroffel op de bomen door één van de andere spechtensoorten die hier voorkomen, zoals de grote bonte specht of de zwarte specht. Die laatste is trouwens een stuk groter dan de grote bonte specht, al doet de naam anders vermoeden!

4 Groot Kolkven

Vanaf deze plek kijk je uit over het grootste ven in dit natuurgebied. Het Groot Kolkven stamt van net na de ijstijd. Het ven is een restant van een oud smeltwaterdal, dat ontstond door een grote kolkende waterstroom.

Natuurmonumenten verhuurt dit ven ook aan de lokale visclub, die met bootjes het ven op mogen. Aan de oostkant van het ven ligt nog een prachtig uitkijkpunt, dat tevens een visplek is voor rolstoelgebruikers.

5 Mijnbouw

Als je hier door de bossen wandelt, loop je eigenlijk ook door een stukje mijnbouwgeschiedenis. De dennen die je hier ziet, zijn namelijk ooit geplant als productiebos, dat belangrijk was voor de mijnbouw. Dennenhout kraakt namelijk voordat het breekt. Het was dus het perfecte hout om mijngangen te stutten. Mijnwerkers werden tijdig gewaarschuwd als een gang in dreigde te storten! Bij het Lammerven zie je struiken gagel, die in de zomer heerlijk geuren. Deze plant werd vroeger gebruikt om bier te brouwen en als 'vlooiekruid' in het bed, tegen vlooiën en wandluizen of in de kledingkast tegen motten. Het is een beschermde struik, dus plukken mag nu niet meer. Maar wrijf eens met je vingers langs het blad en ruik dan eens!

6 Oude boswachterswoning

Tijd voor koffie of thee of iets anders lekkers? Bij [Boshuis Venkraai](#) kun je prima terecht om de lange wandeling te onderbreken. Het gebouw is een voormalige boswachterswoning. De naam Venkraai komt van een vogel die hier vroeger veel voorkwam: de zwarte stern, ofwel ven-kraai.

7 Goor is niet vies!

Het meest gefotografeerde ven in Oisterwijk moet wel Voorste Goorven zijn. Vanaf meerdere kanten van het ven heb je een geweldig uitzicht, al doet de naam Goorven anders vermoeden. Maar niets is minder waar! Goor betekent 'moeras'. Vroeger werkten de mensen hier veel met hun handen in het veen en kregen ze hun handen niet goed schoon, deze bleven goor...

8 Stenen uit de oorlog

Let zometeen eens op het wandelpad waar je overheen loopt. Het is namelijk geen echt zandpad, er liggen allerlei stenen. Dit is puin van het in de oorlog plat gebombardeerde Rotterdam. Gevangen Oekraïners moesten deze paden zo aanleggen, zodat de Duitsers begaanbare paden kregen voor hun voertuigen. Zo konden ze bij het munitiedepot komen dat hier verstopt lag in het bos, zodat het vanuit de lucht nauwelijks zichtbaar was.

9 Witven

Je bent net om het Witven heen gelopen. Hoe dit ven aan zijn naam komt? Loop maar eens naar de rand van dit ven en kijk door het heldere water naar de bodem. Er ligt prachtig wit zand.

10 Klein Aderven

Je staat nu bij het Klein Aderven. Net als het Witven, Van Esschenven en Groot Aderven, is dit ven ontstaan door winderosie. Dit kun je onder meer herleiden aan de ligging van de vennen in zuidwest naar noordoostelijke richting. Het is de windrichting die het meest voorkomt in ons land.

Bij het Groot Aderven, waar je straks langs loopt, zie je dat steeds meer planten en struiken het ven in pikken. Als we hier niets aan doen, dan is er over 100 jaar geen ven meer over. Natuurmonumenten maakt de oevers van verschillende vennen daarom schoon en zet ze vrij van bomen, tegen de bladval in het water.

11 Natuurzwembad

Van het Groot Aderven loop je nu naar het Staalbergven. Natuurmonumenten heeft dit ven verpacht aan de gemeente. Het is nu onder andere een natuurzwembad met voorzieningen. Je wandelt zometeen langs Hotel Boschoord, steekt dan een weg over en loopt tegen het Van Esschenven aan.

12 Van Esschenven

Vanaf deze plek kun je prachtig over het langgerekte Van Esschenven uitkijken. De plas dankt zijn naam aan de familie Van Essch, die vroeger tot de notabelen van Oisterwijk behoorde. In de lente en zomer vliegen hier rond de schemer vleermuizen vlak over het water, op jacht naar insecten.

13 Van Tienhovenbank

Wat je op deze route zeker moet doen: maak een klein uitstapje van de route. Neem even plaats op de Van Tienhovenbank en probeer je voor te stellen hoe het hier meer dan honderd jaar geleden was. Want toen kocht Natuurmonumenten het eerste stuk van de Oisterwijkse Bossen om het fraaie gebied te beschermen.

Pieter van Tienhoven vervulde daarbij een zeer belangrijke rol. Deze bank is naar hem vernoemd. De foto is gemaakt tijdens de onthulling in 1935. Pieter van Tienhoven was van 1907 t/m 1952 bestuurslid van Natuurmonumenten en vervulde een hoofdrol bij de aankoop van de Oisterwijkse Bossen en Vennen, maar ook van andere natuurgebieden.

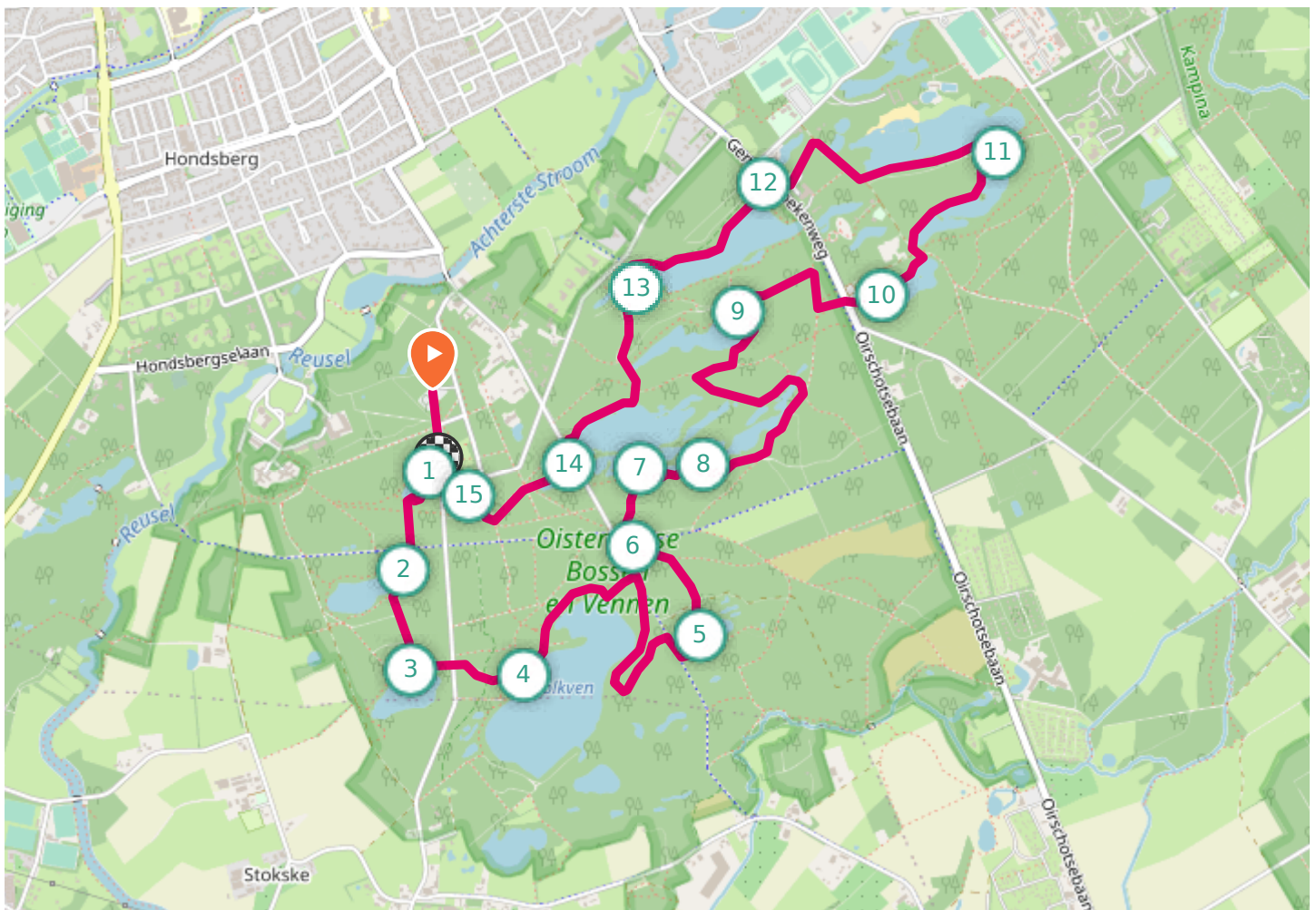
14 Heiven

Na de grootsheid van het Goorven, loop je hier langs het veel kleinere Heiven. Dit ven wordt alleen gevoed door regenwater. Vroeger zag je rondom dit ven veel heideplanten staan, vandaar de naam.

15 De Brouwkuip

Het laatste ven op de route is de Brouwkuip. Dankt het zijn naam aan de ronde vorm of toch aan de, volgens de verhalen, bierbrouwers die hun kuipen in dit ven reinigden. Dit omdat de Voorste Stroom, dichtbij de bebouwing, zo vervuild was door chemicaliën en afvalstoffen van de wolindustrie, waardoor ze deze beek de vuilstroom noemden. In een aantal bomen vlak bij het ven hangen grote groene kasten. Dit zijn vleermuiskasten.

Wandelroute Lappendeken Carolinahoeve

Wandel over statige beukenlanen en waan je eeuwen terug in de tijd. Rust onderweg even uit bij de Carolinahoeve met een kop koffie of een lekker, vers gemaakt gerechtje. Verwonder je onderweg over de sporen van de vele wilde zwijnen die hier - vooral 's nachts - de bodem omwroeten op zoek naar eetbare wortels en insecten.

Startpunt

Parkeerplaats Lappendeken

Diepesteeg 25
6994 CC De Steeg (Rheden) (GD)

Rij over de N348 tussen Arnhem en Dieren en neem afslag De Steeg. Parkeren bij Parkeerplaats Lappendeken aan de Diepesteeg in De Steeg.

[Restaurant De Carolinahoeve](#)

Carolinahoeve 1, 6994 JB De Steeg
T (026) 303 42 51

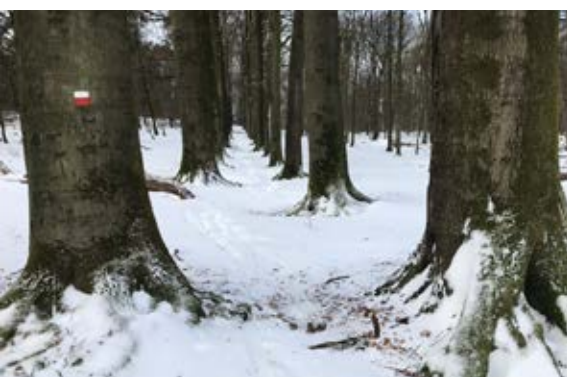

Bushalte Brantsenpark, De Steeg. Het is vanaf de bushalte dan nog ca 15 min. lopen naar het startpunt. Volg vanaf de verkeerslichten de borden 'Lappendeken'.

5 km

Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

1 Rouwenberg

Boven op deze heuvel, de Rouwenberg, stond ooit een jachtslot. Koning-stadhouder Willem III liet het bouwen in de 17e eeuw, maar het stond er niet lang. In 1795 trokken plunderende Franse troepen door de streek. Ook het jachtslot en de bijbehorende Chinese theekepel moesten het ontgelden. Van dit roerige verleden merk je niets meer op deze rustige, bosrijke plek. Ook van het later gebouwde landhuis Brouwers Zathe is weinig over. Alleen de waterkelder ligt er nog.

2 De Haverkist

De Haverkist was oorspronkelijk de dienstwoning van de boswachter van de Onzalige Bossen. Tot 1991 had het huis geen stromend water en elektriciteit. De gemeente Rheden plaatste De Haverkist in 2017 op de gemeentelijke monumentenlijst, onder meer vanwege de 'uitermate beeldbepalende ligging in een open plek aan de rand van de Onzalige Bossen'.

3 Koningslaan

Deze monumentale bomenlaan is de Koningslaan. In de 17e eeuw gaf Willem III de opdracht de laan aan te leggen. Deze vormde een kaarsrechte verbindingsweg tussen zijn jachtslot Hof te Dieren en het jachtslot De Ginkel, vlak bij Ede. Grote delen van deze route zijn nog altijd intact.

4 De Carolinahoeve

Met de aankoop van landgoed Hagenau in 1911 kwam de Carolinahoeve in handen van Natuurmonumenten. De pachter beheerde er toen al een uitspanning, die hij later uitbreidde met een pension. Beroemdheden van toen, zoals Simon Carmiggelt en Wim Kan, waren er regelmatig te gast. In 1978 is de hoeve heropend als pannenkoekenhuis. In juni 2019 raasde een tornado rakelings langs het restaurant. Gelukkig bleef de oude hoeve gespaard.

Sinds 2021 is De Carolinahoeve na een grondige verbouwing weer open; een fijne plek om even op adem te komen met een kop koffie, een vers broodje of huisgemaakt gebak.

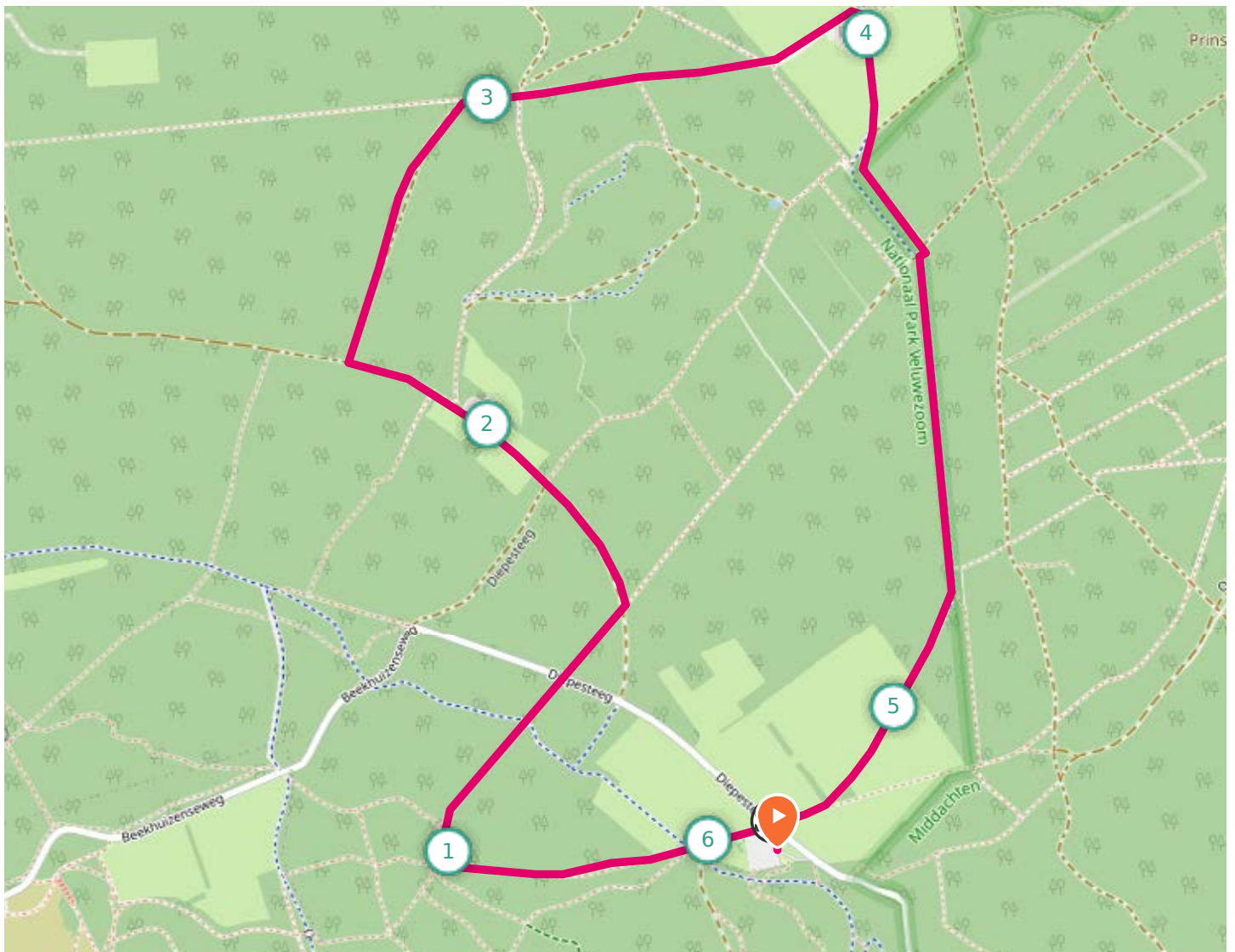
5 Lappendeken

De graslanden die je hier ziet waren vroeger akkertjes. Destijds moet het er hebben uitgezien als een gevarieerde lappendeken die over het glooiende landschap lag uitgespreid. Op de akkers verbouwden de inwoners van De Steeg hun gewassen. Een boerderij heeft hier nooit gestaan. Op het grasland rechts van het fietspad kun je vaak wilde zwijnen zien. Kijk maar eens goed, vooral aan de bosrand.

6 Speeltuin

Het is hier lekker spelen in de buitenlucht! Dus hebben de (klein) kinderen nog energie over, bezoek dan de kleine maar fijne natuurspeeltuin bij de parkeerplaats. Kinderen kunnen hier bijvoorbeeld een glijvlucht maken met de tokkelbaan.

4,69 km
Noord-Holland

Natuurmonumenten

Wandelroute Boekesteyn, Schaep en Burgh en Bantam, bij Hilversum

De wandelroute loopt door drie aan elkaar grenzende buitenplaatsen:
Boekesteyn, Schaep en Burgh en Bantam.

Begin 17e eeuw kregen Amsterdamse kooplieden een vergunning om veen en zand af te graven tussen Hilversum en Kortenhoef. Als tegenprestatie moest per kavel een boerderij worden gezet en de grond in cultuur gebracht. Na enige tijd groeide hun waardering voor het buitenleven en vestigden de kooplieden zich permanent. In de loop van de daaropvolgende eeuwen werden rondom kapitale landhuizen parken en tuinen aangelegd, waardoor je nu prachtig kan wandelen.

Startpunt

Bezoekerscentrum Gooi en Vechtstreek

Noordereinde 54b, 1243 JJ 's-Graveland (NH)

T (035) 656 3080

bcgooienvechtstreek@natuurmonumenten.nl

Café-restaurant Brambergen

Noordereinde 54d, 1243 JJ 's-Graveland

T (035) 303 13 06

4,69 km

Wandel over de mooie buitenplaatsen in 's-Graveland.
Route is gemarkeerd met gele pijltjes.

Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

Vanaf het NS-station Hilversum of NS-station Naarden-Bussum bus 105, halte 'Natuurmonumenten' in 's- Graveland. Volg het weggetje richting het bezoekerscentrum.

1 Boekesteyn

Je staat nu voor het monumentale landhuis Boekesteyn. 'Boeke' is oud-hollands voor beuk. Waarschijnlijk komt daar de naam van het landhuis vandaan. Tijdens de wandeling zul je dan ook veel beuken zien. Oorspronkelijk stonden aan beide kanten van het voorname huis twee bijgebouwen, waarschijnlijk een koetshuis en een oranjerie. Aan de voorzijde lag een cirkelvormig plein. Achter het huis lag een rechthoekige vijver en achter een muur lagen moestuinen en een boomgaard. De tuinen rond het landhuis waren oorspronkelijk aangelegd in Franse stijl. Die kenmerkt zich door strakke symmetrische vormen. De Franse stijl zie je nu nog terug aan de voorzijde van het landhuis. In de 18e eeuw kwam echter de Engelse Landschapstijl in de mode. De tuinen moesten nu romantisch en parkachtig zijn.

Daarom werden er rondom Boekesteyn grasvelden en heuveltjes aangelegd met natuurlijk ogende boomgroepen en verrassende doorkijkjes. Er kwamen kronkelige paden zoals in het Rococobos en het later aangelegde Slingerpad.

2 Schaep en Burgh

Het landhuis Schaep en Burgh werd gebouwd in de 17e eeuw. De naam komt van de stichter Abel Matthijs zn Burgh, zoon van een bierbrouwer, en zijn neef en erfgenaam Gerard Schaep. Net als bij het landhuis Boekesteyn kun je hier invloeden zien van de Franse en Engelse landschapstijl. De fraaie parken rond het landhuis werden aangelegd door de bekende Nederlandse tuinarchitect Jan David Zocher jr.

3 Slangenmuur

Aan de overkant van de parkeerplaats zie je een originele slangenmuur. Deze stenen muur uit 1730 heeft de vorm van een slang en is gericht op het zuiden. Slangen zul je hier echter niet vinden. Een slangenmuur is namelijk een creatieve manier om fruit te laten groeien. Door z'n bijzondere vorm warmt de muur snel op en ontstaan er luwtes met een warm microklimaat. Hierdoor kunnen er zelfs subtropische vruchten groeien. Denk bijvoorbeeld aan abrikozen, druiven en vijgen. Een andere naam voor slangenmuur is abrikozenmuur. In de 18e eeuw waren slangenmuren populair op landgoederen en bij buitenplaatsen. Op deze manier konden de bewoners genieten van verse exotische vruchten in het koude Nederland.

4 Lindenkomp en Capitool

Je bent nu achter het landhuis aangekomen. De vijver die je ziet heet de Lindenkomp. De omgeving van de Lindenkomp is in 2008 helemaal gerestaureerd. Rond de vijver is oude aanplant verwijderd. Voor een deel omdat veel bomen in zeer slechte staat waren en deels om de oude parkaanleg van landschapsarchitect Zocher weer zichtbaar te maken. Bij de kom zijn bomen vervangen en nieuwe boomsoorten aangeplant. Naast de bomen werden ook maar liefst 1600 heesters geplant als onderbeplanting. Het eiland dat je in de vijver ziet was een echte verrassing, dat pas tijdens de renovatiewerkzaamheden werd ontdekt. Tegenover de Lindenkomp zie je een neo-classicistisch gebouwtje, het Capitool uit 1820. Het Capitool was oorspronkelijk een theehuis en de bewoners van Schaep en Burgh gebruikten het ook als biljartzaal. Het gebouwtje heeft een turbulente geschiedenis. In 1990 werd het achterste deel ernstig beschadigd door een omvallende boom

tijdens een storm. Alleen de entree was nog over. Het Capitool werd volledig herbouwd. In 2002 sloeg het noodlot opnieuw toe. Het Capitool brandde bijna helemaal af, waarschijnlijk door kortsluiting. Ook nu werd het gebouwtje weer in ere hersteld. Tegenwoordig wordt het gebruikt voor vergaderingen. In omroepland is het Capitool bekend van Vara's radioprogramma Vroege Vogels dat hier op zondagochtend wordt opgenomen.

5 Ijskelder

In de 17de legde de familie Schaep een ijskelder aan. In deze goed geïsoleerde ruimte werd 's winters ijs opgeslagen, dat tot in de zomer bevroren bleef. Zo werden de etenswaren voor het landhuis gekoeld. De ijskelder werd in 1985 gerestaureerd door Natuurmonumenten en kreeg een nieuwe functie. Het is nu een winterslaapplaats voor vleermuizen. De voormalige ijskelder is een prettig vleermuizenhotel door de beperkte luchtstroom en het stabiele klimaat binnen.

6 Bantam

Je bent nu op landgoed Bantam. Bantam is pas in 18e eeuw ontstaan. De eigenaar van Schaep en Burgh kreeg toen toestemming om ook een deel van het Naarderveld te ontginnen. Er werd een landschapstuin aangelegd die ook wel Klein Zwitserland werd genoemd. Even verderop in de wandeling zul je ontdekken waarom. De heuvels en de vijvers van toen zijn er nog steeds. Ook zie je de rechte beuken- en eikenlanen nog, die waren aangelegd door de bekende tuinarchitect Zocher.

De naam Bantam slaat op de gelijknamige Indonesische provincie. De oprichter van het landgoed was namelijk VOC'er en had zijn fortuin verdiend in het voormalig Nederlands Indië.

7 Landhuis

Hier stond ooit het monumentale landhuis Bantam. Rond 1970 was het landhuis dusdanig vervallen dat het moest worden gesloopt. Het huis stond waar de laan het centrale gazon kruist. Voel je een landheer en geniet van het uitzicht dat de vroegere bewoners ook moeten hebben gehad. Onder de grote conifeer die je vanaf dit punt ziet vind je nog een overblijfsel van het huis: een bordestrap. Op de hoge heuvel even verderop moet ooit een zogenaamde Turkse tent hebben gestaan waarin de bewoners van Bantam thee dronken en uitkeken op de Zuiderzee. De fundamenteën die er nog liggen zijn van een watertoren, die zorgde voor de watervoorziening van het huis.

8 Klein Zwitserland

In het bos van Bantam staan nog oude kronkelige grove dennen die herinneren aan de tijd dat het hier een heidegebied was. Rechts ligt een gebiedje dat Klein Zwitserland wordt genoemd. In het herstelplan voor de 's Gravelandse buitenplaatsen staat een nieuw wandelpad door de kleine vallei, die inderdaad wel wat wegheeft van Zwitserland.

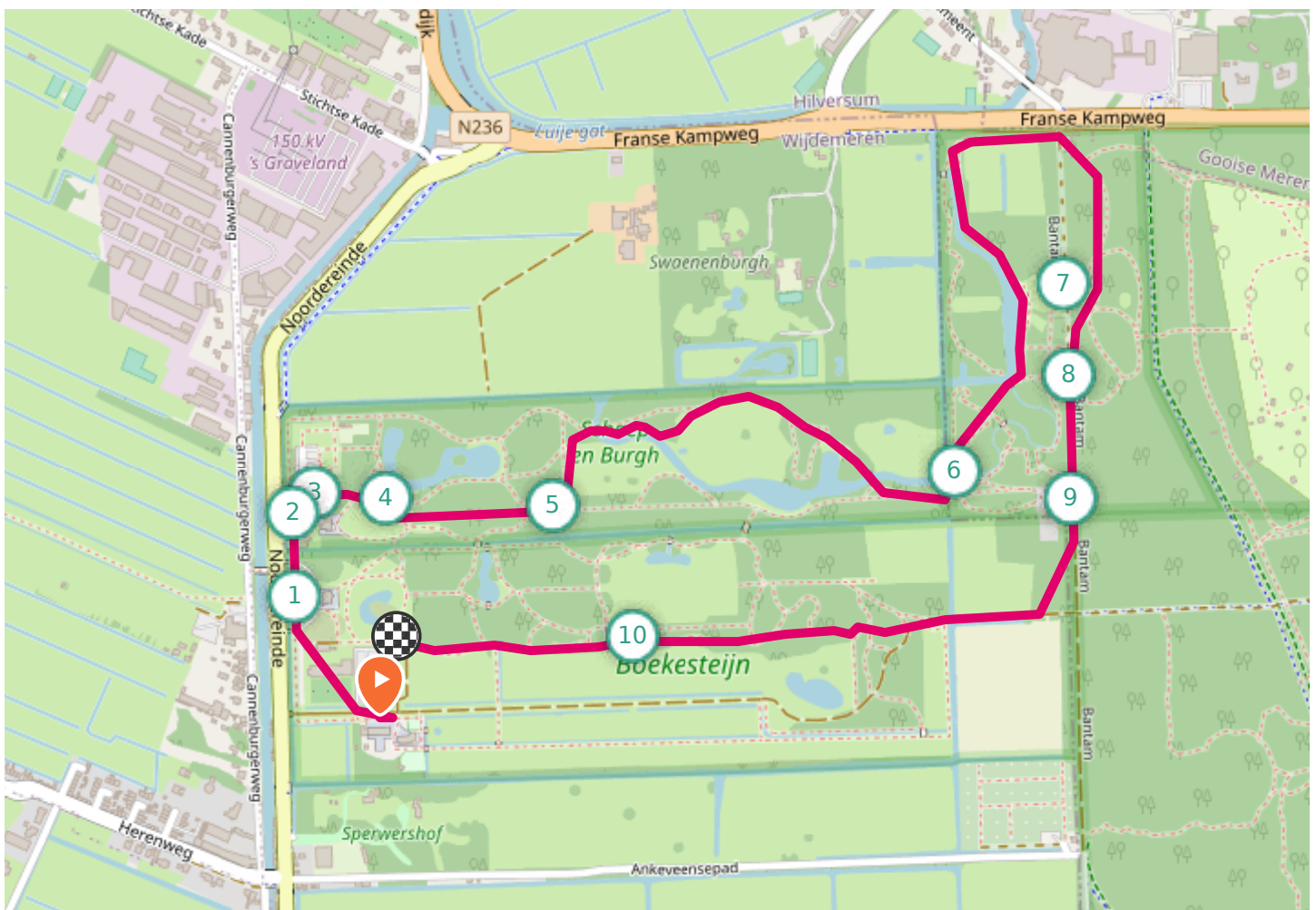
9 Meentweg

Je loopt op de Oude Meentweg, die even verderop overgaat in een geasfalteerde weg. Deze weg is de achtergrens van de buitenplaatsen met de Gooise heidevelden, op de grens tussen rijke en schrale gronden. De hoogteverschillen die je in dit gebied hier en daar ziet zijn niet toevallig. Ze hebben alles te maken met de geschiedenis van Amsterdam. De eigenaren van de buitenplaatsen in 's-Graveland lieten namelijk zand afgraven dat in trekschuiten naar Amsterdam werd vervoerd. Het zand

werd gebruikt als bouw materiaal om de slappe veenbodem van de hoofdstad te verstevigen. Ook tegenwoordig kun je nog altijd goed zien welke hoogteverschillen in het landschap door de zandwinningen zijn veroorzaakt. De akkers liggen ruim een meter lager dan de bossen. Ze worden ecologisch beheerd zonder bestrijdingsmiddelen en kunstmest.

10 Slingerp pad

Je loopt hier over een lengte van 500 meter over het Slingerp pad. Het slingerpad werd bij het uitvoeren van het herstelplan opgeknapt. In het najaar van 2009 haalden vrijwilligers eerst de ondergroei weg. Daarna ging een bosaannemer aan het werk om bomen te rooien en nieuwe struiken te planten. Het pad is verbreed en kreeg weer het aanzien zoals het in de 18e eeuw door landschapsarchitecten was bedoeld. Tussen het graan op de akkers groeien kruiden als klappros en korenbloem. In de weiden grazen runderen en schapen. Deze runderen kiezen uit wat ze eten, waardoor er veel verschillende bloemen groeien op de weilanden. De bloemen trekken weer vlinders en andere insecten aan.

Wandelroute

Hoogtepunten Kaapse Bossen - Doorn

Deze wandeling laat je de mooiste plekken zien van de Kaapse Bossen. In het bos kom je vreemde objecten tegen, zoals de Stenen Tafel en de Doornse Kei. Bij de ingang van landgoed De Ruiterberg imponeert het markante poortgebouw. Geniet op de uitkijktoren van een spectaculair uitzicht over de Utrechtse Heuvelrug.

Startpunt

  Parkeerplaats Groene Entree Kaapse Bossen
Maarsbergseweg, 3941 MJ Doorn (UT)

 Châlet Helenaheuvel
Sint Helenalaan 2, 3941 EH Doorn
T 0343 4 120 62 / info@helenaeuvel.nl

 9 km
Route is grotendeels gemarkeerd met een donkerblauwe aanduiding. Let wel: op twee plaatsen wijkt deze wandelroute af van de donkerblauwe wandelroute voor nóg meer hoogtepunten van de Kaapse Bossen. Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).
Tip: bekijk voor je vertrek de [Druktemonitor Utrecht](#).

 Uitkijktoren De Kaap
[Toon op kaart](#)

 Vanuit Utrecht, volg de A12 richting Arnhem. Neem afslag 21 (Maarn) richting Wijk bij Duurstede (N227, Amersfoortseweg). Na 3,6 km linksaf de Dorpsstraat op richting Leersum (N225). De Dorpsstraat gaat over in de Leersumsestraatweg.

 Lijn 50 (vanuit Utrecht) of lijn 81 (vanuit Woudenberg), halte Kaap Doorn.

1 Start

Welkom in de Kaapse Bossen, midden in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. Vanaf de parkeerplaats Kaapse Bossen beginnen verschillende wandelroutes. Vandaag wandelen we de Hoogtepunten-route. Fijne wandeling!

2 Remise

Het rijtje huizen aan je rechterhand hoorde bij de oude tramremise Sandenburg. De huisjes deden dienst als conducteurskamer, kolenopslag en ook het personeel woonde er. Het tramlintje verbond vanaf 1885 de plaatsen Doorn en Wijk bij Duurstede. Toen aan het einde van de Tweede Wereldoorlog een bom de rails en de wagons vernielde, hield de tram op te bestaan.

3 Tennisbaan

Rechts van het pad zie je de restanten van de trap, die hoorde bij de tennisbaan van landgoed De Ruiterberg. Vroegere bewoners speelden hier regelmatig een partijtje. Er was zelfs een tribune voor de toeschouwers en een kleedkamer voor de bezwete spelers.

4 De Ruiterberg

Vanaf de heuvel aan je linkerhand heb je uitzicht op de achterkant van het landhuis De Ruiterberg. Het oorspronkelijke huis werd in 1917 gebouwd in opdracht van de rijke Jan Wilmink, directeur van de grote Amsterdamse rederij Lloyd. Het was een gedurfde

onderneming om in deze tijd zo'n grote buitenplaats aan te leggen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het huis door de geallieerden gebombardeerd in een poging de archieven van de Duitse geheime dienst te vernietigen. Na de oorlog werd het landhuis herbouwd in de sobere Delftse Schoolstijl. Het huis is particulier bewoond en is niet te bezoeken.

5 Grindkuilen

In de 19e eeuw werd in de Kaapse Bossen grind gewonnen. Op veel plaatsen in het bos zie je – zoals hier naast het pad – ondiepe kuilen, waar grind uitgegraven is. Waarschijnlijk gebeurde dit met de hand. Het grind gebruikte men om wegen en erven te verharderen.

6 Poortgebouw

Je staat hier voor de markante ingang van landgoed De Ruiterberg, gebouwd in Delftse Schoolstijl. De luiken voor de ramen zijn geschilderd in blauwwit zandlopermotief. Op het torentje staat een windvaan met ruiter te paard, symbool voor De Ruiterberg. In 2013 heeft Natuurmonumenten het gebouw opgeknapt en heeft het de oorspronkelijke dakbedekking van leisteen terug.

7 Uitzichttoren De Kaap

Wie is als eerste boven? De 26 meter hoge uitzichttoren is een hele klim! Boven kun je genieten van een prachtig uitzicht. Bij helder weer zie je zelfs de Dom in Utrecht liggen. De toren verrees in 2006. Het heeft een stalen frame dat bekleed is met larikshout uit de Kaapse Bossen. Let ook eens op de bankjes rondom de toren. Die hebben hetzelfde ontwerp als de toren, maar dan horizontaal.

8 Doornse Kei

Deze zware zwervsteen was een van de attracties van de Kaapse Bossen in de jaren dertig. Het gevaarte staat symbool voor de IJstijden, toen de schuivende ijsmassa veel zwervkeien uit Scandinavië achterliet. En wie de sokkel van de steen goed bekijkt, kan letters ontdekken. De tekst luidt: De Doornsche Kei. Rond 1900 kregen mensen meer vrije tijd en kwam het toerisme op gang, zoals een uitje naar de Kaapse Bossen. De eigenaren van het landgoed bouwden verschillende attracties in het bos. Behalve deze kei zorgden ook twee uitzichttorens en een stenen tafel voor vermaak van de bezoeker. Om al dat moois te zien moest je dan wel entree betalen.

9 Tamme kastanje

Hier staat een tamme kastanje, een boom die je vrij veel ziet in de Kaapse Bossen. Ze zijn ooit aangeplant vanwege de houtkwaliteit, hun landschappelijke schoonheid en hun eetbare kastanjes.

10 Helenaheuvel

Dit chalet en theehuis werd in 1931 gebouwd op de gelijknamige heuvel. Vroeger kon je hier een entreekaartje kopen voor het gebied. De naam is afgeleid van de oudste dochter van de familie Swellengrebel. Deze familie vestigde zich rond 1750 in Doorn. Zij kwamen in bezit van dit toen nog woeste heidegebied. Het deed hen denken aan Zuid-Afrika, waar zij jarenlang hadden gewoond. Daar komt de naam Kaapse Bossen vandaan.

11 Stuifzand

Dit heide- en stuifzandveld is een restant van het eens woeste heidegebied, dat vanaf de 18de eeuw steeds meer werd bebost. Zoek maar eens goed op de grond naar 'Gods naaigaren', een bijnaam van zandzegge. Deze plant van het open zand heeft ondergrondse, horizontale wortelstokken. Daarmee kan het plantje een zandvlakte snel veroveren.

12 Boswallen

Aan beide zijden van het pad zie je oude boswallen uit het begin van de 19e eeuw. Toen werden de bossen opnieuw ingeplant voor commercieel gebruik. Om de jonge boompjes te beschermen tegen de schapen die op de aangrenzende heide graasden, legde men boswallen aan. Prikkelraad bestond toen nog niet. De wallen in de Kaapse Bossen beslaan in totaal wel 6 kilometer. Meestal zijn ze begroeid met zomereiken, berken, grassen en mossen. Het zijn plekken waar muizen, hermelijnen, wezels, eekhoorns en allerlei vogels voedsel kunnen vinden.

13 Hakhout

Hier zie je een stukje jong bos met een hek eromheen. Het hek zorgt ervoor dat reeën de jonge boompjes niet direct opeten. Hier komt hakhoutbos. Eens in de zoveel tijd wordt het hout geoogst, net als vroeger. De hakhoutbossen leverden veel schors op, in de 19e eeuw een belangrijke grondstof voor leerlooierijen. Tegenwoordig zijn het waardevolle bosjes waar bijzondere planten en dieren voorkomen. Als het hakhout voldoende is uitgelopen, wordt het raster weer weggehaald.

Routebeschrijving

Let op: ga na dit punt linksaf in plaats van de blauwe paaltjes te volgen. Voor een extra hoogtepunt in de Kaapse Bossen.

14 Stenen tafel

Deze stenen tafel is hier in 1931 geplaatst en was vroeger een geliefde pauzeplek. Het dekblad bestaat uit is een molensteen die afkomstig is uit een molen in Wijk bij Duurstede. Iets verderop kun je een onder de beuken een oude betonnen drinkbak zien liggen. Die is ooit aangelegd voor het wild.

Routebeschrijving

Let op: na dit punt wijkt even verderop het routekaartje weer af van de uitgezette, blauwe route in het bos. Sla opnieuw linksaf in plaats van de blauwe paaltjes te volgen. Voor een extra hoogtepunt in de Kaapse Bossen.

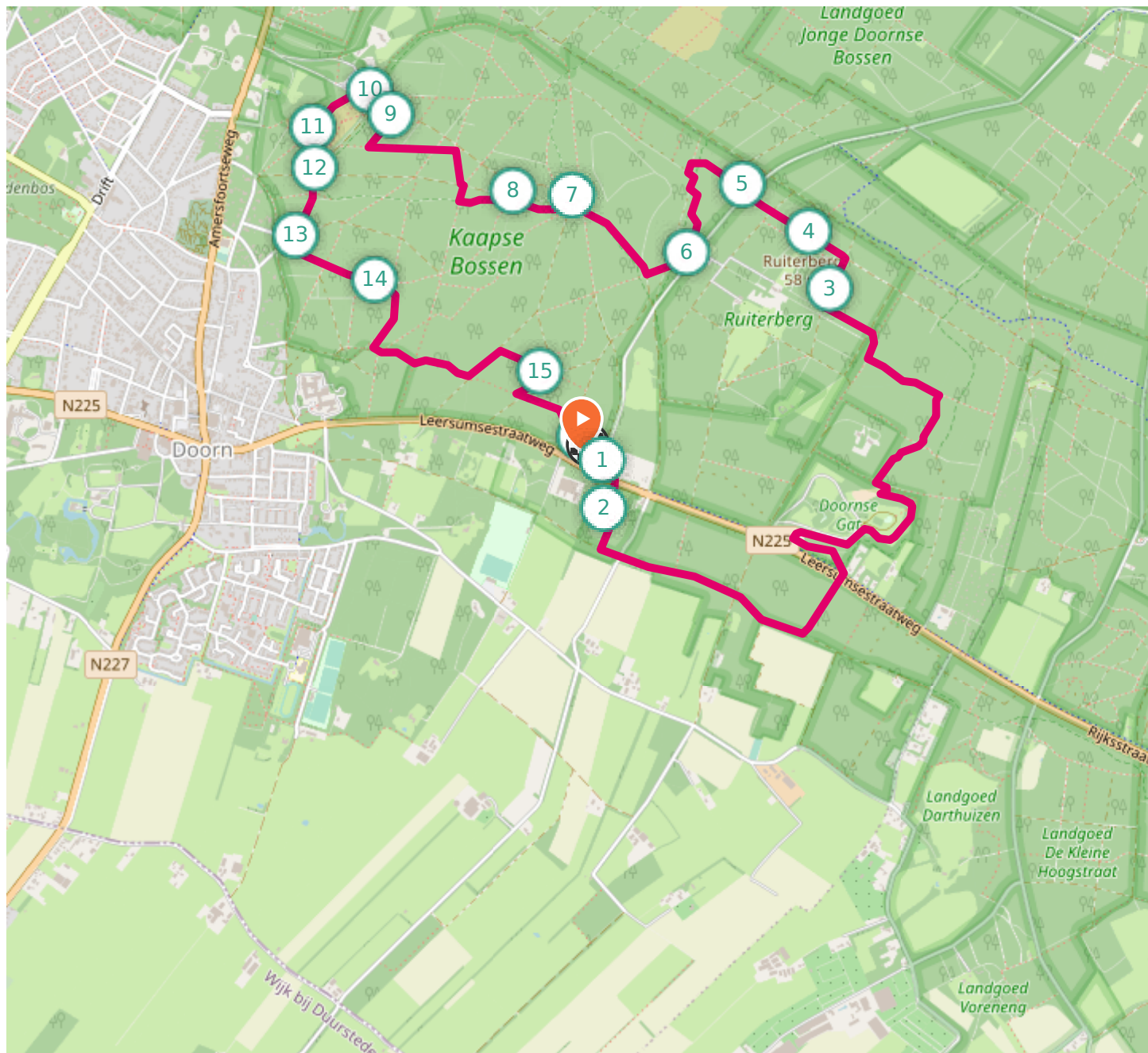

15 Grafheuvel

Rechts zie je een van de vele grafheuvels op de Utrechtse Heuvelrug. Over het graf van een dode werd aan het eind van de steentijd tot ver in de bronstijd een aarden heuvel opgeworpen. Vaak werden er later meer doden bijgeplaatst, waardoor plaatselijk grote familiegrafheuvels ontstonden.

16 Finish

Bijna terug op de parkeerplaats. We hopen dat je een fijne wandeling hebt gehad.

© OpenStreetMap/Leaflet

7 km
Limburg

Natuurmonumenten

Groeve Route Sint-Pietersberg

De wandeling (gemarkeerd met gele, zeshoekige bewegwijzering) kan in beide looprichtingen gevolgd worden. Wij adviseren de route 'met de klok mee' (rechtsom) te bewandelen. Dan daal je namelijk de imposante groevetrap af in plaats van deze te beklimmen.

Startpunt

Je kunt starten op de parkeerplaats bij Fort Sint Pieter (waarmee deze routebeschrijving is uitgewerkt) of bij Chalet D'n Observant.

Infopunt Sint-Pietersberg

[Luikerweg 80, 6212 NH Maastricht \(LB\)](#)

Ruime parkeergelegenheid (let op: betaald parkeren).

Maastricht, Châlet D'n Observant

[Lage Kanaaldijk 117, 6212 NA Maastricht](#)

chaletobservant@gmail.com

7 km

Een pittige route door groot hoogteverschil (ca 130 m) en steile stukken. Goed schoeisel en een goede conditie zijn onontbeerlijk. Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

Châlet Bergrust

[Luikerweg 71, 6212 NH Maastricht](#)

T 043 - 325 54 21 / info@bergrust.com

Brasserie Monte Nova

[Luikerweg 78, 6212 NH Maastricht](#)

T 043 - 321 1729 / info@montenova.eu

Bistro Hoffmanni

[Lage Kanaaldijk 115, 6212 LN Maastricht](#)

T 06 835 019 95 / info@bistrohoffmanni.nl

In het deel van deze route wat door de ENCI-groeve gaat zijn honden niet toegestaan i.v.m. valgevaar voor de schapen en geiten die de groeve begrazen.

Praktische informatie: Lees de uitgebreide, praktische informatie van de [Groeve Route](#)

1 Grotten Noord

Je ziet hier de ingang van Grotten Noord, of beter gezegd van het Gangenstelsel Noord. Al in de 1e eeuw zaagde men mergelstenen uit de bergwand; met een gewone zaag zonder dat deze kapot ging. En toch kon men daar (fundamenten voor) huizen van bouwen. Vanaf de Middeleeuwen zijn de 'blokbrekers' de gangen in de Sint-Pietersberg gaan uitzagen. Een groot deel van de oudere huizen in de omgeving bestaat nog steeds uit mergelsteen. Het gangenstelsel in Grotten Noord en Zonneberg is te bezoeken met een gids via [Maastricht Underground](#).

2 Uitkijkplatform

Het platform symboliseert de voortzetting van de vroegere Luikerweg, die door de mergelwinning is verdwenen. De Luikerweg dateert uit de pre-romeinse periode en was een Keltische handelsweg. Vanaf het platform zie je de meertjes in de groeve. Het diepste punt van de groeve – in het grote centrale meer – ligt op 5 m NAP. De Maas ligt hier op 45 m NAP. De diep azuren kleur van het grote meer ontstaat door weerkaatsing van de blauwe lucht en de diepte van de plas. Elders zie je kleinere ondiepere meertjes.

3 Tijdreis door de groeve van de Sint Pietersberg

Als je de trap richting de ENCI-groeve afdaalt, kun je een geologische tijdreis maken door middel van filmpjes. Deze filmpjes zijn te zien met behulp van je smartphone en de app van natuurmonumenten: natuurroutes natuurmonumenten. Installeer deze app, download de route 'tijdreis door de groeve van de Sint-Pietersberg' en start de route. Dit is een beaconroute (op basis van bluetooth). De plekken van de filmpjes op deze route springen automatisch aan op verschillende verhaallocaties op de trap zodat je ze op de goede plek kunt bekijken. Je hoeft dus niets te doen behalve je geluid aanzetten en bluetooth van je smartphone.

4 Vuursteenlagen

In de wand langs het wandelpad kun je goed verschillende lagen vuursteen zien. Zoek de breuklijn waar de lijnen niet meer rechtdoor lopen. Dit duidt op een oude aardverschuiving. Hoe de vuursteen is ontstaan is nog steeds niet helemaal duidelijk. Waarschijnlijk viel de Krijtzee af en toe droog en ontstond er planten- en bomengroei. Ook groeven kreeftachtigen gangen door de bodem. Eeuwen later werd de mergel bedekt

door stenen die door de oer-Maas aangevoerd werden uit de Ardennen. Het zure kiezel drong langzaam door de mergel heen en vulde de achtergelaten holtes. Zoek maar eens om je heen of je in vuursteenknollen deze wortel- of takkenstructuur kunt herkennen. Ook kun je proberen zelf fossielen te zoeken zoals haaiantanden, belemnieten (inktvispijlen) en allerlei schelpen.

5 Zandhoek

Het bovenste stuk van het droogdal of del waar je nu staat heet de Zandhoek. Tijdens de laatste ijstijd schoven hier platen bevroren grond en ijs naar beneden en sletten zo het Popelmondedal uit. De lösslaag die eerst bovenop lag is naar het dal verschoven. In dit dal zijn achtereenvolgend de zandlaag, de kalklaag en onderin de löss- en sedimentlaag te vinden. Elk met hun specifieke flora. Bovenin is de aarde schraal. Je vindt hier vooral kruiden en weinig gras. In het kalkrijke stuk daaronder kun je (zeer) zeldzame planten zoals kalketrip vinden. En verder staan orchideeën, aardakker en wilde marjolein en steentijm. Al deze kruiden trekken veel soorten vlinders aan, zoals Spaanse Vlag, Koninginnepage en Gehakelde Aurelia.

6 Duivelsgrot

Je staat voor de Duivelsgrot. Dit is een van de kleinere groeves van de Sint-Pietersberg. Over de oorsprong van de naam zijn

veel verhalen in omloop. Maar je kunt je voorstellen dat hier wel eens 's nachts herders of zwervers waren die vuren maakten die beneden in het Belgisch dorp Kanne te zien waren. De mergelwinning in de Sint-Pietersberg wordt voor het eerst beschreven door de Romeinse schrijver Plinius jr. Hij verbaasde zich erover dat de plaatselijke Kelten stenen uit de rots zaagden met een gewone zaag zonder dat die zaag kapot ging en die toch sterk genoeg waren om mee te bouwen. Waarschijnlijk begon de mergelwinning hier ergens in het Jekerdal in dagbouw. De oudste grotten dateren uit de Middeleeuwen. Overigens zijn alle grotten in de Sint-Pietersberg door de blokbrekers (mergelwinners) gemaakt. Er zijn geen natuurlijke grotten.

7 Duchateau Groeve

Je loopt nu langs groeve Duchateau. Vroeger was de eigenaar van de grond ook de eigenaar van wat er ondergronds aanwezig was. Iedereen die een stuk land op de Sint-Pietersberg had, mocht dus de mergel eronder af (laten) graven. Behalve stenen voor de bouw werd er ook mergelzand gewonnen voor de landbouw. Mergel zuigt het (soms overvloedige) regenwater op en geeft het langzaam weer af.

Die eigenschap van water opnemen en weer 'uitzweten' maakt mergel overigens tot een inferieure bouwsteen. Door dit proces verliest een mergelsteen die aan de lucht blootstaat zijn structuur en daarmee zijn sterkte. Zo'n steen gaat ongeveer 200 jaar mee, dan moet je hem vervangen.

8 Jekerdal

Nu ben je boven op de westhelling van de Sint-Pietersberg. Ook hier weer bovenop kiezel en zand met veel kruiden en weinig gras en lager op de helling de vruchtbare grond met grassen en

hele andere bloemen. In het dal zie je een lint van bomen langs de meanderende Jeker. Aan de overkant de wijngaarden van de Apostelhoeve en de Nekummerhoeve. De Apostelhoeve is de oudste commerciële wijngaard van Nederland (1970). Maar in vroegere eeuwen vanaf de Romeinse tijd tot de 17e eeuw hebben hier al wijngaarden gestaan.

9 Fort Sint Pieter

Bij het fort Sint Pieter beëindig je deze wandeling. Het fort werd gebouwd in 1702 ter verdediging van de stad tegen de Fransen. In het fort en in de grotten zijn dagelijks rondleidingen door [Maastricht Underground](#).

© OpenStreetMap/Leaflet

2,1 km
Zuid-Holland

Natuurmonumenten

Van Melkschuur Zuidpolder naar Belevenisboerderij Schieveen

Start je ontdekkingstocht van het Rotterdams platteland bij metrohalte Rodenrijs, slechts vier haltes vanaf Rotterdam Centraal. Vanaf hier wandel je zo naar Melkschuur Zuidpolder, waar je zelf op zoek kunt gaan naar wilde bloemen, vlinders en vogels. Vervolg je weg over het Polderpad. Na 20 minuten wandelen door de natuur van de Zuidpolder kom je uit bij Belevenisboerderij Schieveen!

Startpunt

Fietsenstalling metrostation Rodenrijs

Spoorhaven 8
2651 BH Berkel en Rodenrijs (ZH)

Grootouders en ouders kunnen rustig een kopje koffie of thee op het terras drinken. Toegang tot de [Belevenisboerderij](#) en Speelnatuur van OERRR is gratis, consumpties dienen wel van de boerderij te zijn.

2,1 km

Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

En hier is van alles te beleven: ravot in Speelnatuur van [OERRR](#) en knuffel met boerderijdieren.

Vanaf Rotterdam CS reis je naar metrohalte Rodenrijs. Vanaf hier is het ongeveer 20 tot 30 minuten lopen

Meer informatie over de route vind je [hier](#).

1 Melkschuur Zuidpolder

Welkom bij de melkschuur! Deze karakteristieke houten melkschuur is in oude luister hersteld. Neem gerust een kijkje! Melkschuur Zuidpolder is alleen geopend tijdens evenementen. Ben je benieuwd welke dit zijn? Kijk dan in de [activiteitenagenda](#). In de wilde bloementuin kun je - ook als de melkschuur gesloten is - zelf op zoek gaan naar wilde bloemen, vlinders en vogels. Zoek hier waterbeestjes in de poldersloten of laat je verwonderen over de fladderende vlinders en zoemende bijen in de wilde bloementuin.

Wandel de wilde bloementuin in en je komt uit op de struipaden door de Zuidpolder. Wil je liever over het Polderpad blijven wandelen? Vervolg dan de route zoals hier aangegeven. De weg over het Polderpad is het snelst richting Belevenisboerderij. Via de struipaden kies je de meest avontuurlijke route!

2 Gele kwikstaart

De gele kwikstaart houdt erg van het platteland. Al lopend, rennend of vliegend pikt hij de insecten die door het grazende vee worden opgejaagd uit de lucht. Zijn lange staart wipt voortdurend op en neer wanneer dit kleine vogeltje op de grond zit.

3 Bergeend

De bergeend komt vooral aan de kust in de duinen voor. Maar in de Zuidpolder woont ook een paartje bergeenden! Deze kleurrijke verschijning broedt vaak in verlaten konijnenholten. Wat zijn ze prachtig hè?!

4 Bloemrijke bermen

De hommels, bijen en vlinders vinden niet alleen in de wilde bloementuin een plekje. De bermen van het Polderpad, het fietspad tussen de Rotte en de Schie, staan in het voorjaar en de zomer prachtig in bloei. De bloemen en grassen trekken daarmee allerlei verschillende dieren aan. Van de prachtige dagpauwoog tot de harige aardhommel. In de winter vinden kleine dieren zoals muizen hier een schuilplek. Hoeveel verschillende kriebelbeestjes zie jij tijdens deze wandelroute?

5 Distelvink

In het najaar heb je een grote kans om het puttertje langs het Polderpad te zien. Deze kleurrijke vogel wordt ook wel distelvink genoemd. Niet heel gek, aangezien hij verzot is op zaden uit onder andere distels.

6 Torenvalk

De torenvalk is een echte muizeneter. Biddend hangt hij boven weilanden en wegbermen. De roofvogel heeft een enorm goed gezichtsvermogen. Hij kan zelfs urinesporen van muizen waarnemen, waardoor hij als het ware een routekaart voor zich ziet.

7 Kievit-kievit

Zie jij zijn opvallende kuif, zwart-witte verenkleed en brede vleugels? Kievit-kievit roepen de kievitsmannen om de vrouwtjes

te verleiden. Met spectaculaire buitelingen en duikvluchten proberen ze extra indruk te maken. Een typische voorjaarscène in het polderlandschap!

8 Vogels in de polder

Zie jij een grutto, kievit of tureluur in de hoek tegen de Oude Bovendijk aan? Weidevogels hebben hier al een mooie plek weten te veroveren! Waar de Zuidpolder eindigt, begint Polder Schieveen. Voor ons mensen dan, want de vogels maakt het niet uit.

De Belevenisboerderij ligt in Polder Schieveen. Samen met de gemeente Rotterdam en lokale boeren als Martin en Petra beheren onze boswachters de grootste open polder van Rotterdam. Belangrijk om te weten is dat er in deze polder een groot bedrijventerrein gepland was. Vanwege de crisis is dat voorlopig niet doorgegaan en dankzij Natuurmonumenten is er juist ruimte voor weidevogels ontstaan! Dit kunnen ze niet zonder [jouw bijdrage](#). Steun de natuur en [word lid](#) van Natuurmonumenten Grutto in een Hollandse setting met een aantal koeien op de achtergrond.

9 Belevenisboerderij Schieveen

Je bent aangekomen bij Belevenisboerderij Schieveen! Veel plezier!

© OpenStreetMap/Leaflet

6,66 km
Drenthe

Natuurmonumenten

Wandelroute De Onlanden, vlak bij Groningen

Dit nieuwe natuurgebied is ideaal voor zowel wandelaars, fietsers als hardlopers. Je kunt er bijvoorbeeld trainen voor de hardloopwedstrijd 'de Groene 4 Mijl' die jaarlijks in het gebied georganiseerd wordt. Na een kwartiertje fietsen vanaf de Grote Markt, hartje stad Groningen, sta je al in De Onlanden. De Onlanden is nog niet zo lang geleden als natuur- en waterbergingsgebied ingericht, maar je komt er nu al allerlei soorten vogels tegen. Veel plezier!

Startpunt

[De Onlanderij](#)

Madijk 1

9766 TZ Eelderwolde (DR)

T (050) 206 9028 / info@deonlanderij.nl

Tom-Tom: Borchsingel Eelderwolde. Vanaf de Borchsingel wijzen borden je de weg naar De Onlanderij aan de Madijk. Parkeren kan bij het Borchkwartier. Als deze parkeerplaats vol is dan kun je parkeren bij de Hoornse Plas. De parkeerplaats bij De Onlanderij is alleen toegankelijk voor gebruikers met een fysieke beperking.

6,66 km

Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

1 Eelderdiep

Het oude beekdallandschap van het Eelderdiep is hersteld. In zo'n natuurlijk landschap treedt een beek in natte tijden buiten haar oevers. Het gebied rond het Eelderdiep behoort tot de natste delen van De Onlanden. Het water dat uit de bovenlopen komt, wordt hier vast gehouden door de stuw die aan de noordkant van de Weeringse Dijk te zien is. Zo ontstaat langzamerhand een moerasachtig gebied.

2 Veldleeuwerik

Voorals in het voorjaar is het hier een eldorado voor vogels. Op een vroege ochtend hoor je hier tientallen veldleeuweriken die voor een muzikaal feest zorgen. Sta even stil, sluit je ogen en geniet van het gratis concert!

3 Monniken

De monniken die van hun klooster in Aduard naar Vries liepen, konden in de bosjes op 'Het Beeld' vlak langs de weg even schuilen. Nu biedt het aan uiteenlopende soorten vogels een mooie schuilplaats.

Sla bij de kruising even rechtsaf om op het pad naar de uitkijktoren te komen. Beklim de toren (van maar liefst 27 meter hoog!) en neem een kijkje in het gebied.

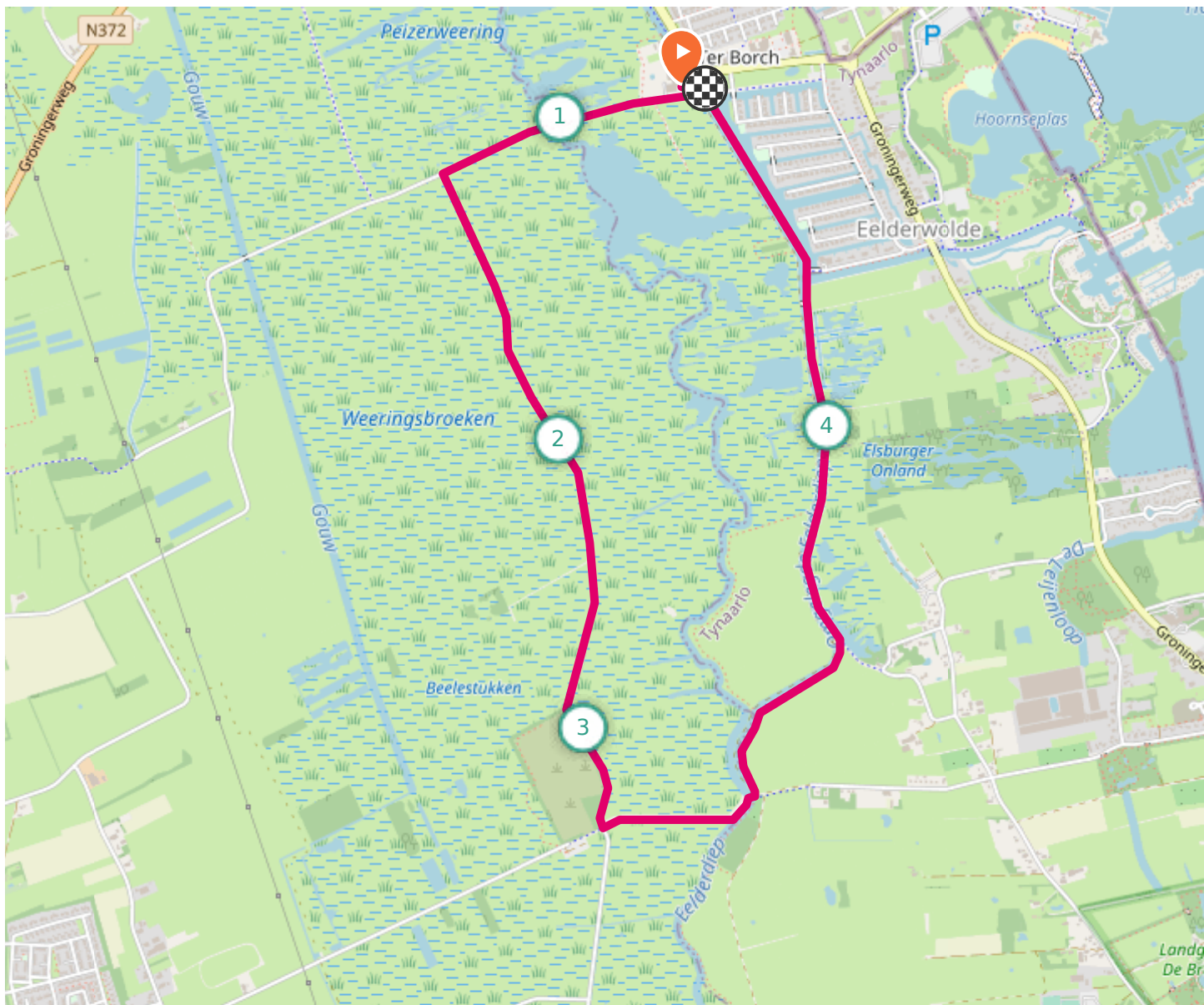
Het gebied staat inmiddels bekend als een waar vogelparadijs. Waterrallen, porseleinhoentjes, grote zilverreigers, roerdompen en lepelaars zijn slechts een kleine greep uit alle waarnemingen die tot nu toe zijn gemeld.

4 Schakel

De Onlanden vormt een belangrijke schakel in de ecologische hoofdstructuur. Dieren en planten kunnen 'vrij reizen' tussen het Paterswoldse Meer, de Drentse Aa, het Friese Veen en De Onlanden. Misschien zie je tijdens het hardlopen of wandelen wel een ree in de vroege ochtend.

Hoewel De Onlanden als natuurgebied nog jong is, heeft de otter het gebied nu al gevonden. In mei 2013 legde een wildcamera het dier vast. Een teken dat het met de natuur de goede kant uit gaat.

© OpenStreetMap/Leaflet

Woeste Route Salland

Stevige schoenen aan, rugzak om en wandelen maar! Een ruige dagwandeling over het heuvelachtige en zeer afwisselende en monumentale Landgoed De Sprengenberg, onderdeel van Nationaal Park de Sallandse Heuvelrug Twents Reggedal. Met een leuk uitstapje over het moderne Sallandse platteland.

Startpunt

  Parkeerplaats Sprengenberg
Oude Deventerweg, 7448 RL Haarle (Hellendoorn) (OV)

 Herberg De Pas
Molenweg 2, 7448 RE Haarle
T 0548 852 038 / info@herbergdepas.nl

 Bij NS-station Nijverdal kunt u een fiets huren.
Via Haarle is het ongeveer 8 kilometer. Via het fietspad over de Paltheweg is het circa 7 kilometer.

 16,3 km
Ook te wandelen met de [route-app NatuurRoutes](#).

Deze gevarieerde wandeling brengt je naar alle afwisseling die de heuvelrug te bieden heeft. De route is niet bewegwijzerd. Je volgt grotendeels bestaande routes. Op cruciale punten geven we dikgedrukt route-instructies. Bij het laatste deel van de route in het buitengebied volg je de routebeschrijving (hier loopt geen route). Vanaf de parkeerplaats volg je de borden B&B Kleine Kolonel, dus steek je de weg over en ga je in noordelijke richting de Oude Deventerweg op. Rechts langs de Speelnatuur van OERRR. Je loopt nu op de groene route. Een fijne wandeling gewenst.

Let op: deze avontuurlijke tocht bevat een paar steile hellingen. Honden mogen aangelijnd mee. Je komt door het begrazingsgebied van de Schotse hooglanders.

1 Haarler Enk

Natuurmonumenten werkt hier samen met biologisch boer Overesch aan kleurrijke natuurakkers. Akkervogels als patrijzen en geelgorzen scharrelen hier hun kostje bij elkaar. In de zomermaanden kleuren de granen goud en springen de blauwe korenbloemen en gele kamille eruit. Het graan gaat naar de biologische bakker of als voer voor de biologisch gefokte varkens van Overesch. Een mooi voorbeeld van natuurinclusieve landbouw.

Routebeschrijving

Vervolg de groene route. Dus ook bij keuzepaal F72 ga je naar rechts. Hier ga je langs de slagboom.

2 Schaapskooi

Ineens stuit je na de bocht op een kleine oase in het bos, ideaal voor een pauze. Een boekje lezen onder de hooimijt, een

boterhammetje eten op de bungelbank of gewoon even genieten. Het kan hier allemaal op deze wonderplek. En kom je in het voorjaar, dan heb je kans dat er lammetjes lopen in de grote wei bij de schaapskooi. Op het informatiepaneel lees je meer informatie over deze idyllische plek.

Routebeschrijving

Vervolg de groene route. Bij de volgende slagboom steek je de weg over en gaat rechtdoor het gebied van Staatsbosbeheer in.

3 Bedreigde heide

Inmiddels loop je al een tijdje in het bos van onze burens Staatsbosbeheer. Met hier een mooi punt om te genieten van het uitzicht over de glooiende heide van de Haarlerberg. Ga je even op dit bankje zitten zonder te praten, dan hoor je gegarandeerd meerdere vogels!

Boomleeuwerik, veldleeuwerik en roodborsttapuit bijvoorbeeld. En kom je in de zomer dan zoemt de heide hier van de insecten.

In de afgelopen 100 jaar is vrijwel alle heide ontgonnen tot landbouwgrond en bos. Alleen op de onbruikbare allerarmste zandgrond vind je nu nog heide. Deze grond is erg gevoelig voor verzurende stikstofverbindingen in de lucht. Hierdoor zijn helaas veel planten en dieren zeldzaam geworden of helemaal verdwenen.

Daarom doen Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer er alles aan om de heide gezond te houden en uit te breiden. Dankzij provinciale subsidies kunnen we gelukkig veel mooie dingen doen voor de natuur. Vandaar dat je de komende jaren geregeld mens en machine aan het werk kunt zien op de heide.

Routebeschrijving

Vervolg de groene route (ook bij keuzepunt F77) en ga bij keuzepunt F75 over op de oranje route. Dus bij de kruising aan de voet van de Bergweg Haarle sla je linksaf en gelijk weer linksaf het wandelpad op. De oranje route slaat rechtsaf het parkbos in tot je bij keuzepunt E26 komt hier ga je linksaf en ben je in de zogenaamde rododendronlaan.

4 Rododendronlaan

Dit deel van het gebied heeft een heel andere sfeer. De lanen en de rododendrons verraden het. De Sprengenberg is in het begin van de vorige eeuw aangelegd als landgoed. Deze lanen wil Natuurmonumenten in stand houden. De rododendrons zijn nog restanten van een kwekerij die hier vroeger was. Enkele oude lanen waren in slechte staat. De aftakelende bomen zijn vervangen voor jonge exemplaren. Het omzagen van een oude laan is een moeilijke keuze. Maar alleen zo kunnen ook volgende generaties blijven genieten van een indrukwekkend lanenpatroon.

Routebeschrijving

Je volgt deze laan helemaal tot op de heide, dus je slaat niet met de oranje route rechtsaf (waar het bankje staat). Je steekt onderweg ook nog een bospad en de mountainbikeroute over. Houd je vizier op de heide aan het einde van de 'tunnel' gericht.

5 Heide vol leven

Links een stukje van het pad ligt een zogenaamde tijdelijke akker. Boswachters van Natuurmonumenten leggen die aan als een voedertafel XXL. We verbouwen hier graansoorten en boekweit, die niet geoogst worden maar als extra voedsel dienen voor dieren op de heide.

Als je geluk hebt grazen er schapen op de heide. Natuurmonumenten huurt daarvoor Scheperij Salland in. Doel is te zorgen voor meer variatie en leven op de heide. Insecten en vogels profiteren vooral. Boswachters zien de zeldzame heidevogels nachtzwaluw en veldleeuwerik gelukkig weer met regelmaat.

Routebeschrijving

Het pad buigt vrij snel op de heide rechtsaf. Aan het eind van het pad sla je rechtsaf en je neemt het eerste pad linksaf, langs de rododendronwand. Je bent nu weer op de oranje route. Let op: loop niet onder de oude afgesloten beukenlaan door. Volg de oranje route tot de plek van de slagboom aan de voet van de afgesloten oude laan. Hier ga je linksaf de beukenlaan in tot de brede zandpad met daarnaast het fietspad. Hier ga je rechtsaf en even verder linksaf door het hek het bos weer in. Je bent nu op de gele route.

6 Rustig en gevarieerd bos

Je loopt nu in een rustig bosgedeelte van De Sprengenberg. Hier mag de natuur haar gang gaan. Stormen, droogte en grazers boetseren hier het landschap en jij bent echt te gast. Onze boswachters helpen de natuur hier af en toe ook een handje. Zo maken naaldbomen veelal plaats voor loofbomen, zorgen we dat karakteristieke toekomstbomen de ruimte krijgt en maken we open plekken, zodat zonlicht weer op de bosbodem komt. Dit bosbeheer er op gericht zoveel mogelijk variatie in het bosleven en daarmee biodiversiteit te realiseren. Concreet betekent dat dat je hier meer vogels en insecten kunt horen en zien in het bos. Let maar eens op. Heb je geluk dan zie je de zwarte specht of een gekraagde roodstaart.

Routebeschrijving

Volg je de gele route en ga bij het tweede klaphek (en keuzepaal M13) rechtsaf het gebied met Schotse hooglanders in.

7 Natuurlijke grasmaaier

Grote kans dat je een stukje verder voorbij het klaphek Schotse hooglanders en paarden tegenkomt. Zij houden dit gebied open door begrazing en zijn het hele jaar buiten.

Dassen die hier ook wonen profiteren, want de mestkevers in de mest van de hooglanders zijn voor hen een lekkernij. Hooglanders zijn in principe mensvriendelijk, maar het blijven wilde dieren.

Houd u hond dus aan de lijn, voer ze dus niet, houd afstand, zeker in het voorjaar als ze kalfjes hebben.

8 Fazantenweide

De Fazantenweide is een verrassend mooie open plek na een wandeling door het dichte bos. Het is het laatste bolwerk van de kamsalamander in deze omgeving.

Tot halverwege de vorige eeuw zag deze natte flank van de stuwwal er heel anders uit. Het was een groot moerassig heideveld met vennen, dat zich in westelijke richting uitstreckte tot voorbij het huidige Boetelerveld.

De natte hei werd hier ontwaterd om er grootschalig dennen te kunnen verbouwen, die waren bedoeld om te dienen als stuthout in de Limburgse mijnen. Een stukje verder was de grond vruchtbaar om er hooiland van te maken.

In de jaren zeventig werden hier tijdens een ruilverkaveling diepe sloten gegraven. Op de top van de stuwwal startte Vitens met het oppompen van grondwater als drinkwaterwinning. In enkele decennia tijd veranderde dit kletsnatte gebied in een verdroogd landschap met droogvallende vennen en droogstaande sloten.

Routebeschrijving

Volg de gele route om de Fazanteweide heen, voorbij het bankje. Daarna niet rechtsaf met geel, maar rechtdoor het bos uit. Je gaat het hek door en slaat rechtsaf de Bathemerweg op. Bij keuzepunt M09 sla je linksaf het eigendom van Natuurmonumenten op. Je loopt tot aan de Oude Deventerweg en slaat rechtsaf richting camping de Heidebloem. Mogelijke route-afkorting: als je bij keuzepunt M09 rechtdoor loopt en op het kruispunt rechtsaf slaat kom je vanzelf bij het voorbijgangerserf. Je snijdt zo 2,4 km van de route af.

9 Camping Heidebloem

Links van je ligt [Camping de Heidebloem](#). Een kleine camping, prettig gelegen midden in het groen. Een perfecte plek om heerlijk te ontspannen en te genieten van de vele (natuurlijke) rijkdommen die Salland biedt.

Routebeschrijving

Een stukje voorbij de camping sla je linksaf het schouwpad aan de linkerzijde van de sloot op. De route maakt twee keer een slinger met de sloot mee.

Let aan je rechterkant even op de Palthetoren die in de verte te zien is (info zie verder). Even verder links grazen de Afrikaanse koetjes van [Oonseboerderieje.nl](#).

Je steekt een asfaltweg (Bisschopsweg over) en vervolgt het pad langs de slingerende sloot aan de rechterzijde tot het bosje. Je komt bij een informatiebordje over hoe de route verder loop over het erf van Suydbroek. Je gaat via het overstapje over de stroomdraad (!) en steekt recht de wei over richting boerderij Suydbroek. Volg paaltjes met oranje pijltjes in de wei en op het erf.

10 Boerderij Suydbroek

Je bent nu op [Boerderij Suydbroek](#), vernoemd naar de streek Suydbroek (volgens de kaart van Höttinger uit 1787). John en Marisca Hutten hebben ruim 30 jaar melkkoeien gehouden, maar sinds april 2020 is er geleidelijk overgeschakeld naar het houden van vleesvee (Herefordkoeien en Engelse Longhorns) en het beheren van een moestuin.

In hun (deels zelfbediening) boerderijwinkel verkopen ze het vlees en andere streekproducten van lokale ambachtelijke bereiders; zoals zuivel, kaas, mosterd, eieren en pannenkoekenmeel.

De lichte serrestal is oorspronkelijk gebouwd voor 150 melkkoeien. Nu is het de overwinteringsplek voor de schaapskudde van Scheperij Salland en worden er in de lente honderden lammetjes geboren. 's-Zomers zijn bijna alle schapen op de hei om te grazen voor meer leven op de heide.

Samen met het Nationaal Park werken de familie Hutten en Scheperij Salland aan het concept "heideboerderij". Dit concept draait om het verweven van voedselproductie, natuurbeheer, het sluiten van lokale kringlopen en recreatie.

Routebeschrijving

Voorbij de boerderijwinkel sla je op de asfaltweg (Bisschopsweg) linksaf. Aan het eind ga je rechtsaf de Bathemerweg op en bij de kruising linksaf de Oude Deventerweg op. Je volgt vanaf hier een stuk gele route. Ga bij F02 dus ook rechtdoor.

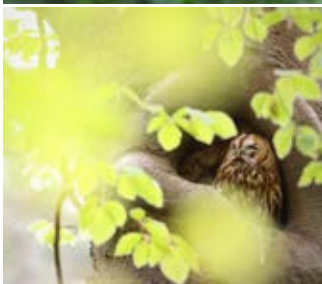
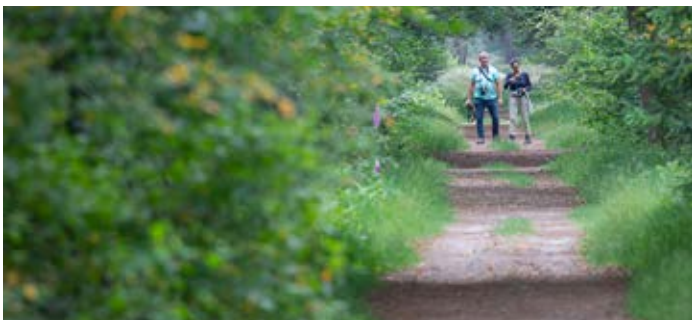

11 Voorbijgangserf

Dit zogenaamde voorbijgangserf met picknickset en informatie-paneel is speciaal aangelegd als rustplek en is een eerbetoon aan de Sallandse keuterboer. Zij moesten dag en nacht ploeteren om het hoofd boven water te houden en lieten zich daarom vaak inhuren als dagloner of bosarbeider op landgoed De Sprengenberg. De karakteristieke lindeboom markeert de plek waar ooit een boerderij en kokshuuske stond. De contouren ervan zijn zichtbaar gemaakt in cortenstaal. Waar ooit de waterput stond, staat nu een cilinder die als drinkplaats voor vogels fungeert.

Routebeschrijving

Vervolg de gele route. Tegenover het voorbijgangserf ga je het bos.

12 Van der Landenbos

Het Van den Landenbos is één van de weinige bossen die er al was ten tijde van de bouw van de villa, het begin van de Palthetoren. Het bos moet al vóór 1850 zijn aangeplant op een wat vochtiger deel. Je treft hier ook andere bomen dan dennen, waaronder beuk, douglasspar en fijnspar. Door de varens, die onder de bomen groeien, heeft het bos wel wat weg van een sprookjesbos.

Routebeschrijving

Vervolg de gele route (en de blauwe) tot de brede zandweg.

13 Palthetoren

Ineens krijg je hem in het vizier: de Palthetoren. Deze villa is in 1903 gebouwd in opdracht van de toenmalige eigenaar Van Wulfften Palthe. Het torentje dat boven de bomen uitsteekt, was een sterrenobservatorium. Destijds was er overigens nog maar weinig bos in de wijde omgeving; het was merendeels heide. Vandaar ook dat de windvaan op de torenspits een vergulde korhaan is. Het gebouw is nog steeds in gebruik, het is eigendom van de Stichting Huis Bergh.

Routebeschrijving

Sla linksaf de zandweg op (keuzepaal F76) en volg vanaf nu de blauwe en oranje route.

14 Grafheuvels

De Sprengenberg is van alle tijden. In de voorlaatste ijstijd (150.000 jaar geleden) stuwde het ijs alles op wat zich op zijn weg bevond. Zo ontstond in Salland de stuwwal met zijn flinke hoogteverschillen. Archeologische vondsten zoals deze grafheuvels, maar ook raatakkers – kleine oerakkers (celtic fields) – laten zien dat er in de late bronstijd (meer dan 3000 jaar geleden) al mensen leefden. En de ontdekte resten van karrensporen stammen vermoedelijk uit de middeleeuwen.

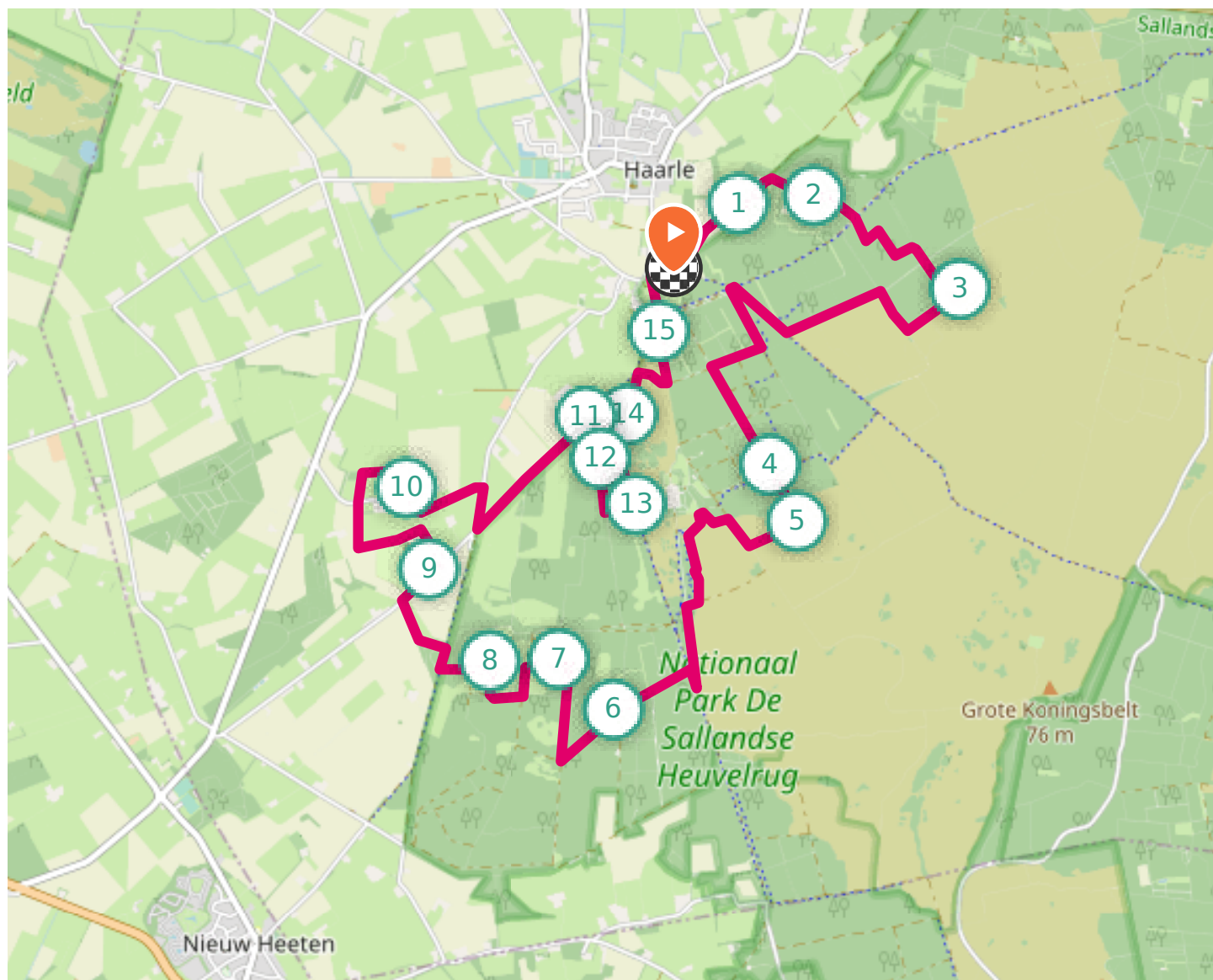
Routebeschrijving

Vervolg de blauwe en oranje route over de zandweg (ongeveer 1,7 km) en sla dan linksaf de heide over tot de oprijlaan. Sla linksaf richting je eindpunt Erve De Pas.

15 Finish

De boswachters van Natuurmonumenten hopen dat je een mooie wandeling hebt gehad en ontvangen je graag weer op De Sprengenberg! Volg ons op [Facebook](#) of kijk op [de website](#). Neem in het weekend een kijkje in onze Natuurschuur en laat ons weten wat je van de route vindt. In [Herberg De Pas](#) kun je je energie weer aanvullen met een huisgemaakt gebakje, lunch of borrelhapje.

© OpenStreetMap/Leaflet

**GA VEILIG
OP PAD!**

De natuur is voor veel mensen heel belangrijk. Laten we er samen voor zorgen dat het mogelijk blijft. Vermijd drukke plekken, ga op rustige tijdstippen, houd afstand en blijf thuis bij griepverschijnselen.

Voor actuele informatie ga naar
nm.nl/coronavirus

Meer wandelinspiratie opdoen?

Op de website van Natuurmonumenten vind je nog veel meer routes door heel Nederland die je gratis kunt downloaden.

Dus neem ook een kijkje op
nm.nl/routes

Help mee!

Onze natuur is niet alleen schitterend, maar ook kwetsbaar. Wij moeten de natuur koesteren. Samen met onze boswachters, leden en vrijwilligers werken wij iedere dag aan een natuurlijker Nederland.

Doe ook mee en ga naar
nm.nl/word-lid

Veel plezier in onze schitterende Nederlandse natuur!